

ПСИХОЛОГІЧНІ НАУКИ

УДК 159.923:37.035.91

DOI: 10.15587/2313-8416.2019.155307

АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ

© М. В. Ликова

В статті розкрито лідерські якості як передумову формування успішної особистості. Визначено зміст поняття лідерства та проаналізовано наукові праці з лідерських якостей. Визначено необхідність дослідження лідерських якостей саме серед студентської молоді. Створено типологію лідерства та структуру лідерських якостей, яка містить: індивідуально-психологічні особливості особистості, соціально-комунікативні особливості особистості, узагальнені психологічні особливості особистості

Ключові слова: лідерство, лідерські якості, успішна особистість, студентська молодь, типологія лідерства

1. Вступ

Сучасний світ вимагає абсолютно нового ставлення до розуміння лідерства. Інше бачення проблеми пов'язано з розвитком суспільства, активним впровадженням комп'ютерних технологій і повсюдним використанням інтернету в навчанні та роботі. Глобалізація ринку потребує нових та сучасних організацій, які вміють створювати робочий процес, вдало керують людськими ресурсами і вміють активно розвиватися в робочому напрямку.

Успіх будь якого керівника залежить від його навичок та особливо від рівню його лідерства. Бути впливовою людиною та вміти мотивувати своїх працівників є невід'ємною частиною високопосадової особи. Оскільки лідерство є найвищою формою майстерності професійного керівника, то задля набуття професійної компетентності майбутній спеціаліст повинен мати розвинуті лідерські якості. Особливо важливо розуміти це ще з часів навчання у ВНЗ. Незаперечним доказом актуальності розвитку лідерських якостей підростаючого покоління є діючі нормативні документи Міністерства освіти і науки України (Національна програма виховання дітей та учнівської молоді в Україні (наказ Міністерства освіти і науки України від 3 грудня 2004 року № 94)). Саме в студентські роки особистість отримує необхідні знання, вміння та навички для її подальшого професійного життя. Активний розвиток лідерських якостей під час навчання формує компетентну особу, здатну бути успішною.

2. Аналіз літературних джерел

Над проблемами лідерства більшість вчених працюють в трьох напрямках: політологія, менеджмент або організаційна психологія та психологія.

Сучасний етап у вивченні лідерства характеризується інтересом до моральної, соціальної та етичної відповідальності особистості [1].

На початку ХХІ ст. з'явився цілий ряд цікавих підходів (інтерпретаційний, динамічний, концепції харизматичного і трансформаційного лідерства, гуманістичний, кроскультурні дослідження і т.д.), які значно збагатили наукову картину лідерства [2].

У роботах цілого ряду дослідників ми стикаємося з думкою про те, що в ХХІ столітті більше не працюють ті правила і принципи лідерства, які працювали в ХХ. Хоча, вони не дають таких високих результатів, як давали раніше [3].

Більшість сучасних вчених, досліджуючи лідерство, приділяють увагу саме розумінню значення лідерства та загальних його показників, та не приділяють уваги внутрішньому потенціалу особистості. Але лідерство слід розглядати не як єдиний компонент особистості, а як комплекс якостей, які формують лідерський потенціал. Воно розглядається з точки зору багатьох факторів, які впливають на його рівень. Необхідно зробити акцент на аутоперцепції лідерських якостей особистості. Саме цінність розвитку внутрішнього потенціалу у формуванні лідерських якостей особистості в студентські роки надає актуальність даній тематиці.

3. Мета та завдання дослідження

Метою дослідження виступає теоретичний аналіз лідерських якостей як передумови формування успішної особистості.

Відповідно до мети були поставлені такі завдання дослідження:

1. Визначити зміст поняття лідерство.
2. Визначити сутність та структуру лідерських якостей.

3. Охарактеризувати показники структури лідерських якостей.

4. Зміст поняття лідерство та лідер

Розглядаючи феномен лідерства хотілося б звернутися до позначень самого терміну лідерства. Лідерство - соціальні відносини домінування і підпорядкування в групі, організації, суспільстві, засновані на здатності лідерів приймати рішення і впливати [4].

Лідерство як ступінь ведучого впливу особистості, члена групи, на групу в цілому в напрямку оптимізації рішення загальногрупового завдання [5].

Лідер - це такий член групи, який висувається в результаті взаємодії її членів або організовує їх навколо себе, при відповідності його норм і ціннісних орієнтацій з груповими, і сприяє організації та управлінню цією групою при досягненні групових цілей [6].

Лідерство це «один з процесів організації та управління малою соціальною групою, що сприяє досягненню групових цілей в оптимальні терміни і з оптимальним ефектом, детермінований пануючими в суспільстві соціальними відносинами» [7].

Лідерство це не спосіб самозвеличення, а діяльність заради кращих рішень, умов; реалізації нових ідей, шлях до звершень, причому важливо не тільки чому (навіщо, в ім'я чого і т.д.), але і як лідер діє [8].

У менеджмент в сфері послуг лідерство зазначається, як тип управлінської взаємодії, який ґрунтується на ефективному, для даної ситуації, з'єднанні різних джерел влади і спрямований на спонукання людей до досягнення загальних цілей [9].

Лідери – це носії змін, чиї дії впливають на інших людей більше, ніж дії якихось інших осіб [10].

Лідерство – це механізм впровадження змін в організації [11].

5. Результати дослідження і їх обговорення

Аналіз літературних джерел показав, що за останні 10 років вчені активно прагнуть знайти єдину концепцію успішної особистості, яка володіє певним набором якостей.

Невід'ємними якостями лідерства виступають відповідальність, гнучкість, інтуїція, уміння пристосовуватися до мінливих умов, здатність експериментувати, постійне навчання [12].

Рішучість, впевненість в собі, потреба в успіху, цілеспрямованість, креативність, здатність активно впливати на інших, організаторські здібності, комунікабельність, готовність до ризику, емоційна стійкість, тимчасове нехтування мораллю (при необхідності) являються основними показниками успішності [13].

Лідерські якості це такі якості особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні та соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і призводять до досягнення мети [14].

Важливе значення для формування лідерських якостей особистості має харизма. Лідерство включає мотиви, знання, лідерські вміння та стійку лідерську позицію [15].

Також виділяють наступні групи лідерських якостей: інтелектуальні, організаторські, креативні, комунікативні [16].

Цілісне розуміння особистості являє собою поєднання двох компонентів: образу «Я» як системи уявлень індивіда про самого себе і особистісних цінностей індивіда, як психологічного новоутворення, що безпосередньо відображає найбільш значущу для суб'єкта узагальнену сферу навколишнього середовища, через ставлення до якої він стверджує своє «Я» [17].

Під Я-концепцією розуміють складний феномен: багатшарову психічну реальність, що включає різні рівні свідомості, індивідуальні основи, колективні основи, онтогенетичні основи, соціальні основи, самореферентність [18].

Традиційно від лідера вимагають бути оснащеним професійними, практичними знаннями і навичками, але лідери повинні бути більш "орієнтовані на людей" і демонструвати "м'які навички". Поважають і віддають перевагу саме лідерам, які є моральними, дбайливими і готовими служити з емпатією і цілісністю, а не просто керувати для здійснення мети [19].

Лідерський потенціал це сукупність психологічних якостей, які відповідають потребам групи і є найбільш корисними для вирішення проблемної ситуації, в яку ця група потрапила [20].

Дослідження лідерських якостей важливо саме серед студентів. Адже студенти не тільки отримують знання стосовно своєї майбутньої професії, але і активно розвивають свої особистісні навички. В школі учні відчувають більший контроль батьків та учителів і, бажаючи того, чи ні, більшість прислухається до порад старших. В студентські роки особистість відчуває себе спроможною робити вибір самостійно, тому вона починає пошук себе, свого Я. В цей час закладається потенціал майбутнього професіонала своєї справи. Саме у студентські роки відбувається активне набуття студентами індивідуального досвіду в професійному спілкуванні, «оформлення» професійних, комунікативних і організаційних навичок і вмінь у сфері навчально-професійного спілкування [21].

Для створення структури лідерських якостей, ми провели експеримент серед студентів, щоб виявити на які індивідуальні особливості необхідно звернути увагу. За результатами пілотного дослідження виявлено, що студенти мають низьку самоідентифікацію. Кожен зі студентів ідентифікував себе тільки з особистістю, людиною, студентом і психологом. У даній ідентифікації вживалися загальні поняття, характерні для індивідів. З усіх опитаних (36 чоловік) 26,4 % крім загальних характеристик, писали про емоційно-вольові якості. Це говорить про низьку самоідентифікацію особистості. Самоідентифікація в цьому світі є первинною, все інше розгортається відповідно до неї. Висока самоідентифікація свідчить про високу самоідентичність особистості, яка може прийняти самостійні рішення, зробити свідомий вибір, за який зможе нести відповідальність. Основним критерієм високого лідерського потенціалу є розвинена самоідентифікація.

Виходячи з проаналізованої літератури, нами було створено типологію лідерства, яка відповідає сучасним вимогам:

1. Багатофункціональний або стійкий лідер (стабільний).

Лідер завжди і всюди. Володіє високим рівнем лідерства за такими показниками як: впевненість в собі, стресостійкість, високий мотиваційний і волевий рівні, володіє комунікативними і організаторськими здібностями, цілеспрямований, креативний.

2. Лабільний або нерегулярний лідер (мінливий, що переходить, змінний). Лідер в залежності від своїх здібностей, які необхідні групі для отримання результату в певний проміжок часу. Переходить роль в групі.

3. Наступальний або ініціативний лідер (динамічний, волевий). Лідер активний. Продукує ідеї за якими йдуть і які підтримують інші. Має високий рівень емпатії.

4. Мобільний лідер (маневрений). Володіє високим рівнем організаторських здібностей, комунікативний. Вміє згуртувати колектив для швидкої роботи. Вміє працювати в залежності від ситуації. Знає як досягти результату володіючи ресурсами інших людей.

На основі проаналізованих літературних джерел з лідерських якостей та проведеного експерименту, нами було запропоновано нову структуру лідерських якостей. За базис було взято адаптивність особистості до різних умов та форм праці. Було виділено три основних складових структури лідерських якостей:

– Індивідуально-психологічні особливості особистості (впевненість в собі, рівень мотивації, рівень емпатії, сила волі (самоконтроль), інтелектуальні здібності, внутрішньоособистісні конфлікти, емоціональний комфорт/дискомфорт, тривожність).

– Соціально-комунікативні особливості особистості (організаційні та комунікативні здібності, проактивність, рівень розвитку самопрезентації).

– Узагальнені психологічні особливості особистості (рівень адаптації, домінування, самосприйняття).

Впевненість у собі включає в себе емоційні, поведінкові та когнітивні компоненти і може проявлятися як в окремих видах діяльності, а також і може стати стійкою якістю особистості, поширюватись на ті види діяльності, у яких в людини немає досвіду. Впевненість у собі виступає принципом існування самосвідомості та є необхідною умовою становлення зрілої особистості [22].

Мотивація це сукупність спонукальних факторів, що визначають активність особистості; це всі мотиви, потреби стимули, ситуативні чинники, які спонукають поведінку людини [23].

Володіти емпатією – означає сприймати суб'єктивний світ, що охоплює весь комплекс відчуттів, сприймань і спогадів іншого, доступних свідомості в цей момент, сприймати правильно, з властивими емоційними компонентами і значеннями, немовби той, що сприймає сам, був цією іншою людиною.

Сила волі розуміється як здатність людини наполегливо досягати свідомо поставленої мети, незважаючи на наявність зовнішніх і внутрішніх перешкод. У сучасних дослідженнях проблема волі

розглядається у руслі свідомої та цілеспрямованої психічної саморегуляції поведінки та діяльності [24].

Інтелектуальні (розумові) здібності – це здатність ефективно виконувати інтелектуальну роботу, яка потребує тривалої пізнавальної напруги. Що вимагає інтенсивної уваги до об'єктів спостереження, запам'ятовування, аналізу й синтезу, узагальнення тощо [25].

Суть внутрішньоособистісного конфлікту в наявності сильно діючих суперечностей усередині особистості, які знижують загальну цілісність „Я” [26].

«Емоційний комфорт» – ступінь визначеності в своєму емоційному відношенні до того, що відбувається насправді, до навколишніх предметів і явищ. «Емоційний дискомфорт» - невизначеність в емоційному відношенні (невпевненість, пригніченість, млявість і т.п.) до навколишньої соціальної дійсності.

Тривожність часто розглядається в загальному ряді невротичних і пре невротичних утворень як та, що породжується внутрішніми конфліктами.

Комунікативні здібності – це комплексне багаторівневе особистісне утворення, сукупність комунікативних характеристик особистості, а також її соціально-перцептивні та операційно-технічні знання та вміння, що забезпечують регуляцію і протікання діяльності спілкування.

Як організатор, керівник повинен мати певні риси організованості: визначення особистих пріоритетів та цілей, що відповідають завданням установи; розумний розподіл власного робочого часу; продуктивна робота з документами і т.д.. Надзвичайно важливі для організаторської діяльності такі риси характеру, як вимогливість і тактовність. Талановитий організатор характеризується гострою спостережливістю, завдяки чому він швидко і точно оцінює людей [27].

Проактивність – уявлення про природу психіки людини, властиве насамперед гуманістичній психології. Згідно з цим уявленням, між подразниками, що впливають на людину, і її реакцією на ці подразники лежить вільна незалежна воля. Тобто ми самі вибираємо свою реакцію на ті або інші дії [28].

Самопрезентація – це засіб організації власної поведінки людиною, яка не усвідомлює цей процес і пасивна у виборі засобів, це поведінка, що спонукається мотивацією суб'єкта в результаті фокусування його уваги на собі [29].

Рівень адаптації це пристосування людини до існування в суспільстві відповідно до вимог цього суспільства і з власними потребами, мотивами і інтересами.

Домінування це рівень прагнення до лідерства, керівництва у вирішенні задач, часто особистісно значущі завдання вирішуються за рахунок оточуючих.

Самосприйняття виступає як результат самооцінки індивіда, визначає ступінь задоволеності особистості своїми характеристиками [27].

6. Висновки

1. Лідерство – невід'ємна складова сучасної особистості. Лідер повинен мати не тільки певний

набір якостей, але і вміти впливати на інших, бути наближеним до членів групи і прислухатися до їх пропозицій, вміти ефективно керувати процесом та спонукати до досягнення загальних цілей.

2. В результаті нашого дослідження зроблено висновок, що лідерські якості є необхідними для розвитку майбутньої успішної особистості, що володіє усіма потрібними навичками важливими для компетентного в своїй діяльності спеціаліста. Формування лідерських якостей потрібно проводити на усіх етапах становлення особистості.

Питання формування лідерських якостей через їх самосприйняття розкрито мало і потребує подальшого дослідження. Існують лише дослідження які поверхово торкаються цієї тематики, роблять акцент на індивідуальних особливостях, але не розглядають лідерство через призму розуміння особистістю свого лідерського потенціалу та лідерських можливостей.

Було створено сучасну типологію лідерства:

1. Багатофункціональний або стійкий лідер (стабільний).

2. Лабільний або нерегулярний лідер (мінливий, що переходить, змінний).

3. Наступальний або ініціативний лідер (динамічний, вольовий).

4. Мобільний лідер (маневрений).

Також нами було створено структуру лідерських якостей:

– Індивідуально-психологічні особливості особистості.

– Соціально-комунікативні особливості особистості.

– Узагальнені психологічні особливості особистості.

3. Основою формування успішної особистості виступає удосконалення усіх показників структури лідерських якостей одночасно для отримання найкращого результату.

Література

1. Дронина Н. Г., Синкевич И. А. Современные подходы к изучению феномена лидерства в управлении современной организации // Психолого-педагогическое сопровождение образования. 2016. URL: <https://scienceforum.ru/2016/article/2016022538>
2. Ануфриенко Л. В. Современные тенденции в изучении лидерства. 2014. URL: http://elib.psu.by/bitstream/123456789/17285/1/Ануфриенко_Лидерство%20сущность%20и%20формы.pdf
3. Теорія і практика формування лідера: навчальний посібник / Романовський О. Г. та ін. Харків: «Харківський політехнічний інститут», 2017. 100 с. URL: http://repository.kpi.kharkov.ua/bitstream/KhPI-Press/31806/1/Romanovskiy_Teoriya_i_praktyka_formuvannya%20lidera_2017.pdf
4. Социологический энциклопедический словарь: на русском, английском, немецком, французском и чешском языках / ред. Осипов Г. В. Москва: Изд-во НОРМА (Издательская группа НОРМА-ИНФРА М), 2000. 488 с.
5. Диагностика социально-психологических характеристик малых групп с внешним статусом / Багрецов С. А. и др. Санкт-Петербург, 1999. 640 с.
6. Жеребова Н. С. Лидерство в малых группах как объект социально-психологического исследования / ред. Парыгин Б. Д. // Руководство и лидерство. Ленинград: ЛГПИ, 1973. 143 с.
7. Паригін Б. Д. Соціальна психологія: навч. пос. Санкт-Петербург: Видавництво СПбГУП, 2003. С. 272.
8. Розвиток лідерства / Бізо Л. та ін.; ред. Ібрагімової І. Київ: Проект «Реформа управління персоналом на державній службі в Україні», 2012. 400 с.
9. Моргулець О. Б. Менеджмент у сфері послуг: навч. пос. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 384 с.
10. Bass B., Bass R. The Bass handbook of leadership: Theory, research, and managerial applications. New York: Simon and Schuster, 2009. 1465 p.
11. Kotter J. P. Leading Change. Boston: Harvard Business School Press, 1996. 208 p.
12. Базаров Т. Ю., Базарова К. Т. Возможно ли распределенное лидерство? // Национальный психологический журнал. 2007. № 1 (2). С. 123–127.
13. Головешко Б. Р. Про деякі проблеми розвитку лідерських якостей у студентів вищих навчальних закладів: зб. наук. пр. // Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти. 2012. № 32-33 (36-37). С. 89–96.
14. Ягоднікова В. В. Чинники формування інноваційної спрямованості виховного процесу загальноосвітньої школи // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. 2016. № 1 (55). С. 342–348.
15. Теоретико-методичні основи підготовки конкурентоздатних фахівців у контексті сучасного ринку праці: зб. мат. наук.-пр. конф. Кривий Ріг: КПГТЛ, 2017. С. 270–274.
16. Павлова О. А. Лидерский потенциал подростка и компоненты процесса его развития: мат. междунар. симпозиума // Социальные контакты детей. Ярославль: Изд-во ЯЛТУ им. К. Д. Ушинского, 2003. С. 150–154.
17. Бех І. Д. Особистісно зорієнтоване виховання: наук.-метод. пос. Київ, 1998. 204 с.
18. Католик Г. В. Онтогенетичний підхід у контексті сучасного розуміння динаміки формування Я-концепції практичного психолога // Психологія і особистість. 2016. № 1 (9). С. 174–181.
19. Daniel T. L. Promotion of Service Leadership Qualities in Chinese University Students: Objective Outcome Evaluation Based on Six Waves of Data // USA: International Journal of Child and Adolescent Health. 2018. Vol. 11, Issue 1. 208 p.
20. Психологія: уч. / ред. Крылов А. А. Москва: Проспект, 1999. 584 с.
21. Подоляк Л. Г., Юрченко В. І. Психологія педагогічної комунікативної взаємодії викладача зі студентами // Вісник психології та педагогіки. 2012. URL: http://www.psych.kiev.ua/Подоляк_Л.Г.,_Юрченко_В.І.Психологія_педагогічної_комунікативної_взаємодії_викладача_зі_студентами

22. Шакирова Л. Н. Исследование социально-психологических аспектов уверенности и асертивности личности в России и за рубежом // Альманах современной науки и образования. 2011. № 5 (48). С. 138–141.
23. Занюк С. С. Психологія мотивації: нав. пос. Київ: Либідь, 2002. 304 с.
24. Шамлян К. М. Проблема емпіричного дослідження вольової сфери особистості // Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. 2013. № 23. С. 706–717.
25. Завгородня Н. М. Система педагогічних умов соціалізації обдарованих учнів // Вісник Запорізького національного університету. 2008. № 1. С. 101–105.
26. Ассаджиоли Р. Психосинтез: теория и практика. Москва: Прогресс, 1994. 345 с.
27. Фетискин Н. П., Козлов В. В., Мануйлов Г. М. Социально-психологическая диагностика развития личности и малых групп. Москва: Изд-во Института Психотерапии, 2002. С. 193–197.
28. Шагиахметова А. Х. Роль лидерства в управленческой деятельности: гендерный аспект: сб. ст. // Итоговая научно-образовательная конференция студентов КГУ 2005 г. Казань: КГУ, 2005. С. 94–95.
29. Дроніна Н. Г., Сінкевич І. А. Лідерські якості керівника сучасної організації // Альманах Світової Науки. 2016. № 5. С. 122–125.

*Рекомендовано до публікації д-р психол. наук Соколова І. М.
Дата надходження рукопису 11.11.2018*

Ликова Мар'яна Вячеславівна, аспірант, кафедра «Практичної психології», Українська інженерно-педагогічна академія, вул. Університетська, 16, Харків, Україна, 61003
E-mail: lykovamaryana@gmail.com